

ÚVODEM

Hledání a zejména nalézání pravdy o minulých dějích může být jen společným a navíc ne zcela ukončeným dílem. Každý jednotlivý pokus o postižení takové pravdy je téměř nevyhnutelně jednostranný. Vždycky jsme ovlivněni nejen našimi vlastními, leckdy vskutku subjektivními zážitky či už jen představami o minulosti, ale také tím, jak se s minulostí vyrovnávali ti před námi.

Kritičnost tohoto pokusu o porozumění historickým souvislostem « osmašedesátého » bude shledána nejspíše právě jednostranností: aniž bych se předem ospravedlňoval, chci tu říci, že tato kritičnost je také reakcí na dosud zcela nedostatečnou vůli bezpředsudečně se vyrovnat s událostmi před desíti lety, s přežívajícími iluzemi a legendami. Dnes vskutku převládají – kromě laciného cynismu – povrchní soudy a nereflektovaná, pomalu už sentimentální « vzpomínka »; snad to někomu pomáhá odreagovávat si mizérii současnosti. Ale i naše současnost bude jednou minulostí a budou se jednou budoucí kritikové opět pokoušet porozumět historickým souvislostem našeho příštího nezdaru? Útěšný, nekritický vztah k minulosti je přece vždycky setbou budoucích selhání.

Proto mě tušené výtky z jednostrannosti nemohou odradit. Závěry, které tu předkládám k posouzení, nejsou přece definitivní, poznání není a nebude nikdy ukončeno. Věřím, že další pokusy o porozumění « osmašedesátému » budou stále vyváženější, a tedy méně jednostranné: snad také proto, že jejich autoři se poučí z chyb a nedopatření svých předchůdci. Jistě také z mých chyb.

Čtyři kapitoly tohoto textu usilují postihnout v širších historických souvislostech « osové problémy », jejichž neúspěšné řešení vedlo před devíti lety podle mého názoru k porážce « pražského jara ». Každý z těchto čtyř problémů má své vlastní dějiny, vždycky ovšem zapojené do širších souvislostí a jimi zpětně ovlivněné. Nelze je izolovat, ale lze snad – se všemi riziky, které na sebe беру – pokusit se vylíčit je odděleně. Připouštím, že tak čtenáři poněkud vnucují určitý úhel pohledu; nechť posoudí, zda tak činím právem.

Myšlenka a čin, kultura a politika, intelektuálové a praktičtí politici – to je první taková « zauzlina vztahů », které moderní československé dějiny, a tedy také průběh « osmašedesátého » mocně ovlivnily. Ačkoli se vesměs soudí, že intelektuálové sehráli tehdy ve snaze o nastolení demokratického socialismu výlučně pozitivní roli, domnívám se, že právě ve vztahu kultury a politiky bylo nejedno úskalí, které jsme nedokázali obeplout a na kterých jsme nakonec ztroskotali.

Vzájemné vztahy Čechů a Slováků dynamizovaly vývoj událostí « pražského jara » od samého počátku, vnášely do něj prvek plurality a nakonec vyústily v nové státoprávní uspořádání. A přesto soudím, že jsme tuto dynamiku zdaleka správně nepochopili, politicky nezvládli a nevyužili ve prospěch společné věci, protože ta vůbec nebyla, především ze strany nás, Čechů, dostatečně reflektována. Nakonec to byly retardační síly, které oboustranných předsudků úspěšně zneužily proti demokratizačním snahám.

Vztah Československa a světa, okolního světa sousedů a « spojenců », ale i onoho « velkého světa » vnímali jsme tehdy neobyčejně intenzívně, neboť nejednou jsme se cítili být přímo na

výsluní všeobecné pozornosti, či dokonce snad předsunutou hlídkou světového pokroku. Oč silnější byly tyto opojivé pocity, o to méně jsme povaze skutečných vztahů mezi námi a světem rozuměli a o to méně jsme dokázali mezinárodně-politických souvislostí využívat ve prospěch reformy. Nakonec jsme právě na nepochopení a nedocení mezinárodních determinant zatím ztroskotali.

Koneckonců základním tématem všech politických kontroverzí « osmašedesátého » byl vztah KSČ a společnosti. Vyslovili jsme tehdy jen některé osvobodivé pravdy o podstatě tohoto vztahu a zejména jsme učinili velmi málo ke skutečně demokratickému a přitom pokud možno nezvratnému vyřešení ztuhlé a přitom neobyčejně citlivé problematiky. Nicméně především na tom doslova závisel osud demokracie v Československu.

Čtyřikrát se tedy vracím do minulosti, abych se pokusil osvětlit souvislosti čtyř « osových problémů », které se nakonec nešťastně protínají v roce 1968. Vrhají odtud nové intenzivní světlo na naši starou nemoc, schizofrenii naší historické paměti: neboť je to, jako bychom my, češi, měli dvojí dějiny: ty, které se nám zdály a ty, které skutečně byly (Bartošek).

Nechci věru vynášet soud nad českým národem; přiznám se však, že následujícími úvahami chci přispět třeba i k drastické léčbě nemoci jeho rozpolcené historické paměti.

Snad přinesou čtenáři některé provokující podněty a povedou pustil do vlastního přemýšlení a dospěl k závěrům snad přesnějším než jsou ty, které předkládám.